

Vzdělávají se dospělí v České republice dostatečně?

Věra Czesaná

Průzkum: Češi se ve srovnání s EU málo účastní dalšího vzdělávání

Až na jednadvacáté přičce z pětadvaceti zemí Evropy se umístilo Česko v dalším vzdělávání. Na Slovensku je účast více než dvojnásobná.

Vzdělání získané během školní docházky již svým rozsahem a zaměřením nestačí rychle se měnícím nárokům na trhu práce. Musí být rozvíjeno a doplňováno o nové poznatky a dovednosti prostřednictvím dalšího vzdělávání. Je míra zapojení dospělých osob v České republice dostatečná ve srovnání s trendy v Evropské unii? Kterými faktory je účast ovlivněna a které z těchto faktorů jsou v Česku významnější než v ostatních zemích EU? Jaké jsou rozdíly v přístupu mužů a žen k dalšímu vzdělávání? Jakou roli hraje věk? Je účast na dalším vzdělávání ovlivněna výchozí úrovní vzdělání? V jaké míře je další vzdělávání využíváno jako cesta ke zlepšení postavení na trhu práce? Odpovědi na tyto otázky lze získat z výsledků šetření o dalším vzdělávání publikovaných Eurostatem v roce 2005.

Postavení Česka je tristní

Šetření postihovalo účast na dalším vzdělávání celkově i odděleně v jednotlivých typech tohoto vzdělávání, tedy ve formálním vzdělávání (vzdělávání ve školách vedoucí k získání stupně vzdělání - základního, středního, terciárního), v neformálním vzdělávání (kurzy a školení dobrovolné i povinné) a v informálním vzdělávání (sebevzdělávání studiem odborných knih, časopisů, sledováním vzdělávacích programů televize, rozhlasu apod.).

Česká republika patří mezi země s velmi nízkou účastí na dalším vzdělávání a v Evropě zaujímá 21. místo z 25 zemí. ČR zaostává za rozvinutými západoevropskými státy, ale i za většinou nových členských zemí, jejichž ekonomicko-sociální podmínky jsou srovnatelné nebo horší než v ČR. Na Slovensku, jehož vzdělanostní a profesní struktura je obdobná jako v ČR, se dále vzdělává kolem 60 procent populace, což je dvakrát více než v ČR.

Dosažené vzdělání ovlivňuje zájem

Relativně příznivou pozici má v ČR skupina osob s terciárním vzděláním, která se účastní dalšího vzdělávání téměř stejně jako jejich evropské kolegové. Týká se to zejména kurzů neformálního vzdělávání, kde je odstup za evropským průměrem pouze několik málo bodů (3,7 procentního bodu). Různým způsobům samostudia se dokonce Češi věnují více než je průměr terciárně vzdělaných osob v EU.

V České republice mají osoby se středním a se základním vzděláním podstatně horší přístup k formálnímu vzdělávání na školách a v naprosto nedostatečné míře se věnují dalšímu sebevzdělávání. Lze to považovat za negativní rys, neboť se tím posilují nerovnosti založené počátečním vzděláním, které je v Česku poměrně selektivní. Má to také nepříznivé ekonomické dopady, vzhledem k tomu, že středoškolské dominují ve struktuře zaměstnaných a pokud tato rozhodující část populace nemá dostatek příležitostí a stimulů k dalšímu vzdělávání, omezuje to profesní flexibilitu, vstřebávání technologického pokroku a rozvoj inovací.

Na školách si doplňuje vzdělání pouze malá část české populace bez ohledu na úroveň předchozího dosaženého vzdělání. Pokud se vezme v úvahu, že většina české populace získala alespoň středoškolský certifikát a že velmi malá část (asi 11 procent) zůstává se základním nebo nižším vzděláním, není nízká míra zapojení do dalšího formálního vzdělávání nízkokvalifikovaných osob překvapivá. Lze předpokládat, že velkou část z nich zřejmě tvoří osoby, které buď měly problémy ve škole nebo dávají přednost praxi před školní výukou.

Jako negativní však lze hodnotit, že z velmi početné skupiny dospělých se středním vzděláním (téměř 77 procent populace ve věku 25-64 let) se pouze malá část snaží doplnit nebo zvýšit si formální vzdělání, zejména na terciární úrovni. Je to pouze 1,1 procenta, což je pětikrát méně než je míra účasti této kvalifikační skupiny v průměru zemí EU.

S rostoucím věkem zájem klesá

Rozdíly v přístupu ke vzdělávání jsou závislé na věku, přičemž ve vyšších věkových skupinách se účast na vzdělávání snižuje. Nejmladší část dospělé populace ve věku 25-34 let je v zemích EU nejvíce zapojena do dalšího vzdělávání, zejména se formálně vzdělává na školách. Zaostávání mladší části české dospělé populace (ve věku 25-34 let) za svými evropskými vrstevníky v účasti na dalším vzdělávání je výraznější, než je tomu u ostatních věkových skupin. To platí pro všechny formy dalšího vzdělávání.

Ve formálním vzdělávání na školách dále studují pouze čtyři procenta české mladé dospělé populace, zatímco v evropských zemích je to téměř 11 procent. To může souviset se skutečností, že profesní specializaci lze v českém vzdělávacím systému získat již na střední škole, tj. ve věku do 20 let. Na druhé straně však, v rámci počáteční přípravy na povolání, dosáhne pouze nízké procento mladých lidí vysokoškolského vzdělání. Je otázkou, proč není podíl mladých lidí, kteří si chtějí doplnit vysokoškolskou kvalifikaci, větší, podobně jako je to v jiných evropských zemích.

Česká populace ve věku 25-34 let není výrazněji zapojena ani do kurzů neformálního vzdělávání, opět zaostává za svými vrstevníky z EU více než ostatní věkové skupiny. Střední generace mezi 35 až 44 lety si znalosti rozšiřuje dokonce o něco více než mladší věková skupina. To by mohlo svědčit o tom, že zaměstnavatelé zařazují do vzdělávacích kurzů spíše zaměstnance, kteří již získali určitou praxi, než čerstvé absolventy škol.

Rovněž sebevzdělávání mladých osob je na velmi nízké úrovni. Možné příčiny tohoto chování již nelze vysvětlit jednoznačně, neboť samostudium je závislé spíše na iniciativě a osobním přístupu jednotlivce a je nejméně ze všech forem vzdělávání ovlivněno vnějšími bariérami. Zde se zřejmě projevuje představa mladého člověka, který nedávno opustil školu (většinou střední), že poznatky zde získané v rámci určité odborné specializace budou dostačovat pro výkon profese.

Ženy jsou méně ochotné doplňovat si vzdělání

Ženy nejmladší a nejstarší věkové kategorie mají v České republice horší přístup ke vzdělávání ve srovnání s muži a horší než jejich evropské protějšky. České ženy se méně zapojují do kurzů neformálního vzdělávání. Platí to zejména pro nejmladší (25-34 let) a nejstarší (55-64 let) věkovou skupinu, kde je účast o téměř čtyři procentní body nižší než u mužů. Tento model není v EU běžný. Vypovídá to o relativně menší ochotě českých žen ve věku typickém pro zakládání rodiny se angažovat v dalším vzdělávání a do určité míry také o postojích a malé vstřícnosti zaměstnavatelů, kteří velkou část kurzů neformálního vzdělávání organizují. Samostudiu se naproti tomu české ženy věnují téměř stejně jako muži. Účast na dalším vzdělávání je významně ovlivněna postavením na trhu práce, tj. zda je jedinec zaměstnan, zda je nezaměstnaný či zda je ekonomicky neaktivní a o práci se neuchází. V průměru v evropských zemích platilo, že největší měrou se dále vzdělávají osoby, které jsou zaměstnány (48 procent), s nepříliš velkým odstupem následují nezaměstnaní (40,6 procenta) a výrazně nižší zapojení do vzdělávacích aktivit mají ekonomicky neaktivní (27,5 procenta).

Zájem o rekvalifikaci také není velký

V České republice je tato kaskáda také zřetelná, ovšem liší se relace mezi jednotlivými skupinami. Zatímco v evropských zemích se míra účasti na dalším vzdělávání nezaměstnaných blíží osobám zaměstnaným, v Česku se nezaměstnaní svou účastí (17,2 procenta) blíží skupině ekonomicky neaktivních (14,4 procenta). Lze z toho odvodit hypotézu, že vzorec chování nezaměstnaných v evropských zemích je ovlivňován specifickými opatřeními politiky zaměstnanosti tak, aby došlo k rychlému začlenění na trh práce. Slabé zapojení českých nezaměstnaných do rekvalifikací doprovázené nezájmem o sebevzdělávání (pouze 13,2 procenta v ČR oproti 31,8 procenta v průměru EU-25) může vést k tomu, že tyto osoby s postupem času stále více ztrácejí schopnost být zaměstnány a vykonávat nějakou profesi.

Rovněž intenzita kurzů neformálního vzdělávání, do kterých jsou nezaměstnaní v ČR zařazováni, je podstatně nižší než je běžné v evropských zemích. V průměru evropských zemí jsou kurzy pro tyto osoby zhruba třikrát delší než kurzy pro zaměstnané osoby, a činí v průměru kolem 210 hodin ročně. Lze to vysvětlit potřebou náročnějšího a rozsáhlejšího rozvoje znalostí a dovedností v rámci přeškolení nezaměstnaných tak, aby mohli zastávat novou profesi nebo splňovat nároky nového zaměstnavatele. Zároveň pro nezaměstnané osoby neplatí časové omezení a návštěvě kurzů neformálního vzdělávání se proto mohou věnovat jako své hlavní celodenní aktivitě, často v rámci specifických programů, které mohou být i dlouhodobější.

V ČR jsou kurzy pro nezaměstnané pouze zhruba dvakrát delší než kurzy pro zaměstnané a počet absolvovaných hodin ročně činí zhruba 102 hodin. Vyplyvá z toho, že pokud jsou nezaměstnaní zařazeni do rekvalifikací, je intenzita tohoto školení ve srovnání s evropskými zeměmi nedostatečná.

Na vesnicích jsou menší příležitosti

V evropském průměru nejsou téměř žádné rozdíly v účasti na vzdělávání mezi obyvatelstvem městských a venkovských regionů. Určité znevýhodnění obyvatel venkovských regionů lze najít pouze u zemí, které mají specificky nerovnoměrnou strukturu osídlení jako je tomu například ve Finsku a dalších severovýchodních zemích, nebo u zemí s vyšším podílem zemědělství, jako jsou např. státy jižní Evropy. V České republice, přestože je zde poměrně velká hustota osídlení a podíl zemědělství je nízký, jsou rozdíly větší a obyvatelé venkovských oblastí mají srovnatelně horší přístup k dalšímu vzdělávání, než populace ve městech. Při hodnocení rozdílů mezi jednotlivými sociálními skupinami v účasti na dalším vzdělávání je zřejmé, že vedle vnějších systémových bariér působí jako

výrazné bariéry v ČR také subjektivní faktory a osobní postoje jednotlivců. Lze to odvodit ze skutečnosti, že nůžky mezi sociálními skupinami se v Česku rozevírají v různé míře u různých forem vzdělávání.

V České republice jsou relativně menší rozdíly, než je obvyklé v evropských zemích, u kurzů neformálního vzdělávání. Tyto kurzy jsou často organizovány zaměstnavateli, kteří rozhodují o tom, kdo do nich bude zařazen. Proporce v účasti jednotlivých vzdělanostních skupin tak ve značné míře odrážejí potřeby zaměstnavatelů, kteří do různých typů školení kurzů zařazují všechny kategorie pracovníků tak, jak to odpovídá zavádění organizačních i technologických změn výrobních procesů.

Pokud jde o formy vzdělávání, kde hraje větší roli osobní volba jednotlivce a jeho vlastní iniciativa, tj. formální studium na škole nebo sebevzdělávání, dominují v účasti s velkým předstihem vysokoškolsky vzdělané osoby. Znevýhodněné skupiny osob, tj. nízkokvalifikovaní a nezaměstnaní se zapojují do dalšího vzdělávání velmi málo a jejich odstup za ostatními je v ČR mnohem výraznější než v evropských zemích. Bohužel se tato charakteristika vztahuje i na skupinu osob se střední kvalifikací, která bez dostatečných stimulů v těchto formách vzdělávání zaostává výrazněji než je tomu v evropských zemích.